

Innledning

I denne oppgaven skal jeg se på hvordan biografisjangeren for barn har utviklet seg i takt med et samfunn i endring. I oppgaveløsningen skal jeg ta utgangspunkt i boken *Norsk barnelitteraturhistorie* av Birkeland, Vold og Risa samt *Sjøgutten som blev handelsfyste* av Sverre S. Amundsen, *The Beatles* av Sven Erik Lundby og *Eventyret om Bach* av Minken Fosheim. Jeg vil benytte eksempler fra disse når jeg drøfter utviklingen i sjangeren og avslutte med å trekke trådene sammen i en kort oppsummering. Ettersom biografiene jeg har valgt å bruke eksempler fra er skrevet mellom 1936 og 2005 er det endringene innenfor denne perioden jeg i hovedsak vil konsentrere meg om.

Fra gutt til mann – de store heltene

Biografien er en mye brukt sjanger innen norsk barnelitteratur. Allerede på 1800 tallet fascinerte historier om kjente kvinner og menn de unge leserne og rundt århundreskiftet hadde biografisjangeren for barn sitt gjennombrudd. Den politiske situasjonen i landet med løsrivelsen fra Sverige gjorde at nasjonalitetstanken sto sterkt i fokus hos befolkningen og man ønsket at barn og unge skulle lese og lære om de nasjonale heltene. Nansen og hans polferder ble sett på som et godt forbilde for norske barn på denne tiden. Historiene om hans vei mot polarområdene skildret både hvordan han utviklet seg fra gutt til mann og hvordan han gjennom pågangsmot og viljestyrke utviklet en karakter som gjorde ham i stand til å nå de eventyrlige målene han hadde satt seg fore. Hans reiser inneholdt både elementer av eventyr som i de skjønnlitterære robinsonadene og hadde i tillegg den fascinasjonsfaktoren at dette var en sann historie (Birkeland, Vold og Risa 2005 s.82). Andre biografier fra denne tiden handlet også om store menn og deres livshistorie, og felles for disse er at beskrivelsene forteller hvordan det man utretter som voksen mann har sitt utspring i det grunnlaget som legges allerede i den tidlige barndommen. Biografiene ble således fremstilt både med en oppdragende undertone og som historiske skildringer der koplingen mellom det historiske og det nasjonale ga leseren helter som sto i samsvar med tidens politiske ideologi der det nasjonale engasjementet sto sterkt på dagsordenen (s.84).

Utover på 1920-30 tallet ser vi en endring. Det nasjonale engasjementet i befolkningen dempes og fokuset rettes mot nye verdensdeler, utvandring og nybygging Det samme ser vi i

biografiene. Selv om de nasjonale heltene fremdeles har sin plass er nye verdensdeler, moderne oppfinnere og ny teknikk emner som ser ut til å fange leserne (Birkeland et al. s. 93). En av forfatterne som fanget barnas interesse i denne perioden var Sverre S. Amundsen. Hans bøker vekket kritikernes begeistring og kom ut i flere opplag. I boken *Sjøgutten som blev handelsfyrste* (Amundsen 1936) fremstiller han den danske handelsmannen Hans Niels Andersen liv. Boken er skrevet som en heltehistorie med innslag av reiseskildring fortalt delvis gjennom hovedpersonens egne øyne. Denne fremstilles som en foregangsfigur både fordi han er arbeidsom, real og dyktig - og fordi han tør følge sin egen intuisjon og gå sine egne veier. Historien inneholder i tillegg mange faktaopplysninger som er bygget inn i historien på en lesevennlig måte. Ulike steder og kulturer beskrives også, slik som i billedeteksten under et bilde av en siamsk (thailandsk) familie som spiser: "Far, mor og barna er ikke på landtur, - det er et almindelig billede fra "spisestuen". Alle sammen sitter på gulvet, [...]og store og små spiser med fingrene." (Amundsen 1936 s. 34) her gis det et innblikk i en kultur som er fjern fra vår egen og som barn og unge på 30 tallet ikke hadde kjennskap til. Dette er en vesentlig del av biografiene fra denne perioden. De skal ikke kun ha ren underholdningsverdi, men være med på å styrke barnas kunnskaper både innen det faglige som i dette eksempelet er historie og geografi, samt gi en god arbeidsmoral. Det pedagogiske aspektet i biografien er nokså tydelig selv om det ikke er direkte belærende.

Amundsens biografi er nokså typisk for sin tid. Den er skrevet for gutter, skildrer nytenking, opplevelser og reiser i samtiden, og den hadde et handlingsforløp som korresponderte godt med tidens guttebok (Birkeland et al. s. 94). At Amundsen skrev med fokus på gutter som målgruppe kan vi se allerede av forordet i bøkene hans; *Sjøgutten som blev handelsfyrste* innledes med ordene "Hallo, gutter!" (Amundsen s. 5). For piker kom det i denne tiden langt færre biografier, og disse hadde ikke samme helteperspektivet som guttebøkene. De kvinnelige forbildene var helter i form av å være flinke og omsorgsfulle tjenere og hadde gjerne trosset et helt samfunn for å få en utdanning eller for å utføre en heltegjerning (Birkeland et al. s. 83). Forklaringen kan være at det først og fremst var gutter som skulle ut og oppdage verden, det var de som skulle oppdras til å være den sterke, familiens overhode og forsørger som voksen.

Et trekk ved biografiene som er skrevet før annen verdenskrig er at de holder fokus på mannen og målet, enten det gjelder de nasjonale heltene fra århundreskiftet eller de mer moderne heltene senere i perioden. Heltens vei mot målet, de hindringer han må forsere og de

opplevelsene han får med seg underveis er opplyst, men hans personlighet er et nesten ubeskrevet kapittel, og det som finnes av opplysninger er utelukkende forbilledlig og positivt. I tillegg fremstilles det gjerne som om helten helt fra fødselen av fostres opp med tanke på det han senere skal utføre.

Etter annen verdenskrig forsvant noe av den typiske maskulinitetsdyrkelsen fra det norske markedet, noe journalisten Titt (Mathilde) Fasmer Dahl er et eksempel på. Hun debuterte i 1943 med *Alle pikers bok* som inneholdt biografisk stoff, blant annet om kvinnelige forbilder. Hun skrev også en bok om yrkesveiledning for kvinner der hun oppfordret unge jenter til å velge yrker utenom de mest tradisjonelle kvinneyrkene. Mest berømmet ble hun for sine musikerbiografier om Mozart, Haydn, Grieg og Bull. Fasmer Dahls idé var å formidle forbilder fra den virkelige verden og hun advarte unge piker mot å søke forbilder fra romanene. I etterkrigstidens litteratur sto realismen med vekt på individuelt og kollektivt ansvar i fokus, hvilket harmonerte med den politiske samarbeidsideologien på denne tiden. (Birkeland et al. s.169).

Fokus flyttes

I årene mellom 1950 og-70 kommer nye medier på markedet blant annet i form av tv og flere radiokanaler. Verden blir mindre og biografiene tilpasses verdensmarkedet. Oversatt litteratur er vanlig og biografier fra denne tiden og senere utkommer gjerne i serier.

Fra 1970 årene skjer det en endring i biografiene til å dreie seg mer om samfunnet rundt de personene som er beskrevet med en mer sivilisasjonskritisk tilnærming enn tidligere (Birkeland et al. s.448). Kvinnesaken på 70 tallet gjorde også at det utkom flere biografier om kvinner enn før.

Et trekk som synes typisk for endringen i biografiene fra omkring 70-tallet er at målgruppedifferensieringen ikke lenger kun er av kjønnsmessig art, men heller aldersbetinget. Dette har en sammenheng med et alderstilpasset behov for litteratur i forbindelse med innføringen av lovbestemt ungdomskole i 1969 og barnehagelovgivningen fra 1975 (Birkeland et al. s. 262). Denne tilpasningen gjorde også at språket ble enklere og mer tilpasset den enkelte målgruppen. Et annet element som er viktig fra 70-årene er at barns oppvekstvilkår og kultur ble en del av den offentlige debatten (s.270) dette hadde innvirkning

også på litteraturen som gjennomgikk flere forandringer. Emneområdet ble endret og nye skrivemåter kom til.

På 80-tallet var det biografier om popstjerner og idoler av nåtiden som var sentrale innen de norskproduserte biografiene. Sven Erik Lundby sin bok *The Beatles* fra 1982 er et eksempel på en slik biografi. I denne møter vi medlemmene av den etter hvert verdensberømte popgruppen fra de er i tidlige ungdomsår. Hvert enkeltmedlem av gruppen blir individuelt beskrevet og her undergraves det ikke at alle guttene ikke er ”mors beste barn”. Boken beskriver hvordan gruppen går fra å være et amatørband i startfasen, til de når suksessen. De harde fakta om alkohol- og narkotikamisbruk, de interne intrigene og hvordan man dolker hverandre i ryggen for egen vinning forbigås ikke. Hvordan hovedpersonene blir oppfattet av miljøet omkring dem er også godt beskrevet.

Det er en markert forskjell i fremstillingen av heltene i det eksempelet jeg tok med fra *Sjøgutten som blev handelsfyrste* av Sverre S. Amundsen fra 30-tallet og *The Beatles* av Sven Erik Lundby fra 80-tallet. Der det i den førstnevnte ble lagt vekt på veien og målet legger den andre biografien vekt på det mellommenneskelige. Mens 30-tallshelten fremstilles som plettfri forteller man om de feilene hovedpersonene har i den senere biografien – disse blir likevel fremstilt som helter, men ikke som *feilfrie* sådanne. På den annen side er det fremdeles individet og målet som er selve hovedstrukturen i handlingen, men mens den ene blir beskrevet i kulturell og geografisk sammenheng blir den andre fremstilt i et mer sosialantropologisk perspektiv. Likeledes er det med reiseskildringene, - visst beskrives det at popgruppen i Lundby sin bok er på reisefot, men stedene og kulturene skildres ikke i samme grad som hos Amundsen. I stedet er det de mellommenneskelige aspektene som er i fokus. Hvordan menneskene oppfatter hverandre og ikke minst hvem de *er*. Dette møter vi allerede i innledningen av boka *The Beatles*: ” John Lennon likte seg ikke på skolen. Han hatet disiplinen og han hatet lærerne[...]” (Lundby 1982 s.7)

Rammene tøytes

Etter 80-tallet var handlingen i de norskproduserte biografiene hovedsakelig konsentrert om klassiske kunstnere og om de kanoniserte norske (Birkeland et al. s.449). Disse fortellingene setter livshistorien til hovedpersonene inn i en kulturhistorisk sammenheng. Den språklige utformingen er tilpasset målgruppenes alder (s.270) og sjangerblanding er også vanlig.

Det blir også mer vanlig å overføre biografier til andre medier. Både i form av lydbøker og som tv-programmer. Og til tross for at det har vært uttrykt uro for at dette skal gå ut over boken som medium, ser det ut til at de nye mediene får litteraturen ut til et større publikum enn tidligere.

Eventyret om Bach (Fosheim 2005) er ikke en typisk biografi slik man gjerne tenker seg sjangeren, men en blanding av elementer fra ulike sjangere. Her er historien skrevet som et eventyr, med billedbokas oppsett. Måten historien fortelles på kan minne litt om det vi ser i de tidlige biografiene; en fortellerstemme som tidvis går over i dialoger, men her er språket enklere. Handlingen er en blanding av fakta og fiksjon uten klare skillelinjer. Boken skildrer ikke bare hovedpersonens liv, men den gir også leseren et historisk innblikk i hvordan samfunnet var på den tiden handlingen foregår. Dermed har vi et likhetstrekk med det vi ser i biografiene fra omkring århundreskiftet, nemlig den historiske fortellingen. I selve historiefortellingen har denne biografien mange elementer som sammenfaller med det vi ser gjennom de ulike utviklingstrinnene for biografisjangeren. Det som derimot er typisk for perioden er leken med ulike sjangere, det enkle språket og målgruppetilpasningen av historien. Denne biografien er også adaptert til andre medier, og finnes både som lydbok og har vært sendt som tv-program, noe som har hjulpet fram den senere tids biografier for de yngre lesere.

Ovenfor forklarte jeg hvordan biografien for barn har endret fokus fra å dreie seg om mannen og målet til senere å fokusere mer på individet. Når jeg tar med det siste eksempelet ser man at dette ikke stemmer helt likevel, for her kommer mange av de elementene som forsvant i bakgrunnen i 70-80 årene tilbake. Dog er det forskjeller i fremstillingen av kultur og miljøskildringer fra den vi så ved inngangen til århundreskiftet i forhold til den vi ser ved årtusenskiftet, men man kan likevel trekke mange paralleller.

Oppsummering

Biografien har endret seg i takt med samfunnsutviklingen som en naturlig utvikling. Ulike forutsetninger i hverdagen og behov for informasjon gjør at måten det biografiske stoffet har blitt fremstilt på har endret seg. Der man i begynnelsen av århundret trengte gode forbilder for

den oppvoksende generasjon, informasjon om verdensbildet og klare retningslinjer for mestring og læring, ble det lagt større vekt på individet fra omkring 1970. Det sosialantropologiske perspektivet fremkommer i større grad og det er ikke lenger kun snakk om mannen og målet, men også hvem individet *er* og hvordan samfunnet påvirker det. Ettersom nye medier er tatt i bruk i informasjonen i samfunnet har også informasjonen i biografien endret seg. At barn og unge er opplyst gjennom skole, medier og lignende gjør at det oppdragende elementet og den forklarende reiseskildringen vi finner i bøkene fra slutten av 1800 tallet frem mot 1970 mer eller mindre har forsvunnet fra biografien. Og at fokuset på personlighet har blitt like viktig som hva en person har utrettet.

De senere årene har også rammene for hvordan utformingen av sjangeren skal være blitt mer tøyet - lek med sjangerblandinger blant annet for å tilpasse barns alder og utviklingsnivå er blitt mer vanlig, og adaptasjon til moderne medier likeså. Likevel ser vi at sjangerens grunnelementer er bevart og at handlingsforløpet stort sett er det samme, bare tilpasset den tiden og de forholdene vi lever i.

Litteratur:

- Amundsen, S. (1936). *Sjøgutten som blev handelsfyrste*. Oslo: Aschehoug.
- Birkeland, T. Risa, G. & Vold, K. B. (2005). *Norsk barnelitteraturhistorie*. (2. utgave) Oslo: Samlaget.
- Fosheim, M. (2005) *Bach: Eventyret om*. Oslo: Cappelen
- Lundby, S. E. (1982) *The Beatles*. Oslo: Gyldendal (Møte med...)

